

Kuopimisen alkuperästä

Tässä kirjoituksessa esitän uuden, kieltämättä hieman hypoteettisen etymologian eräälle suomen verbiparille. Pari vuotta sitten tulin hankkineeksi englanninkielisestä Wikipediasta (s.v. *Reindeer*) tietoa peurojemme ja porojemme amerikkalaisista sukulaisista karibuista, ja huomioni kiinnittyi seuraavaan etymologiseen tiedonantoon: ”The name *caribou* comes, through French, from Mi’kmaq *qalipu*, meaning ‘snow shoveler’, referring to its habit of pawing through the snow for food.” Tämä selitys lieneekin uskottava (ks. Chamberlain 1901, Hewson 1983), mutta tässä yhteydessä sen merkitys on vain välillinen. Sananselityksen sanat *habit of pawing* saivat minut saman tien ajattelemaan yhtäältä koparoillaan jäkälää kuopivia poroja ja toisaalta sitä, että englannin *paw* ei ole ainoastaan substantiivi vaan myös instrumentaalinen verbi, jolla viitataan siihen, mitä koparoilla ja käpälillä, jaloilla ja käsillä, sorkilla ja kavioilla voidaan tehdä – *kuopia*.

Muutama vuosi aiemmin olin pohtinut suomen melko monimerkityksistä, mutta aina ”manuaalista” *kietomista* ja *kietaisemista* esittäen, että verbipari voi palautua sinänsä attestoimattomaan substantiiviin ***kieta*, joka edelleen voisi palautua kantasaamen kättä merkitsevään **kiete*-muotoon (Ylikoski 2010). ”Kiedoilla” kietominen ja kietaiseminen rinnastuisi näin ollen potkilla potkimiseen ja kourilla kourimiseen. *Karibun* etymologiaa seurannut assosiointini johti tuota pikaa hypoteesiin, että karibut ja porot *kuopivat* ja *kuopaisevat* ”kuovillaan” – toisin sanoen siihen, että tämän pedaalisen verbiparin taustalla olisi muuten attestoimaton sana ***kuopa*. Mainittakoon, että peräpohjalaismurteissa on kyllä olemassa lyhytvar-tista sukkaa, syylinkiä ja sukanterää merkitsevä *kuopa*, johon palaan jäljempänä, mutta se ei näytä *kuopimiseen* varsinaisesti liittyvän.

Kuopimisen taustalle hahmottelemani hypoteettinen ***kuopa* tai kantasuomalaisempi **kuopa* kaipaa tietysti esiintymien lisäksi myös merkitystä ja oman alkuperänsä selitystä. Päättyketjun

päässä näkyikin välittömästi kantagermaanin kavioita, kenties myös sorkkia ja muita käpäliä merkinnyt **χōfa-z* (> ruotsin *hov*, saksan *Huf*, englannin *hoof* jne.). **χōfaz* itsessään ei ole aivan uusi tulokas suomen sanaston alkuperää koskevien selitysten joukossa, mutta yllättävän uusi kuitenkin. SKES ja vielä SSA:kin tyytyvät kuvaamaan suomen *kavion* itämerensuomalaiseksi sanaksi, jonka vastineita ovat mm. karjalan *kabju*, vepsän *kabj* ja viron *kabi*, mutta tarkempaa yrittystä sanan alkuperän selittämiseksi ei esitetä. Sittenkin paikkansa on kuitenkin vakiinnuttanut alkuaan Sirkka-Liisa Hahmon (1988: 118) esittelemä Tette Hofstran selitys, jonka mukaan *kavion* taustalla olisi juuri kantagermaanin **χōfaz*.

Selityksen toistavat suunnilleen samassa muodossa Nikkilä (1993: 97) ja LägLoS (1996: 69–70), ja viimeksi sitä on täsmennyttänyt Kallio (2012: 229; 2015: 29), joka toteaa *kavio*-sanueen palautuvan esi-itämerensuomalaiseen **kapa*-vartaloon, jonka lähteenä on paleogermaanin **kāpa*-. Tähän keskusteluun itselläni ei ole juuri muuta lisättävää kuin pieni ihmettely, että puheena olevassa etymologisessa kirjallisuudessa ei näy koskaan viitatus etenkin Varsinais-Suomessa ja Satakunnassa näkyvässä asemassa olevaan kavioita merkitsevään *kaapa*-sanaan (SMS s.v.), josta lause-esimerkkejä alempana. Tämän suorastaan esigermaaniselältä näyttävän sanan pitkään vokaaliin – jollaiset eivät tietenkään voi esigermaanisen ajan esi-itämerensuomeen palautua – minulla ei ole selitystä, mutta muuten sana toki näyttäisi ilmiselvästi kuuluvan samaan *kavio*-sanueeseen.

Verbiparin *kuopia* ja *kuopaista* alkuperän selvittely sen sijaan on jäänyt itämerensuomea kuvailevien synkronisten toteamusten tasolle. SSA:n kuvaus on käytännössä sama kuin SKES:n 37 vuotta aikaisempi:

kuopia (Gan 1786; melko laajalti murt.) 'scharren', *kuoppia*, *kuopaista*, *kuoputtaa* ~ ka *kuopie* 'kuopia, kuoputtaa, ruopsuttaa' | ve (prs.) *kopotab* '(kana) kuopottelee', (prs.) *kobitšeze* 'kaapii' (huom. myös li *ku`opə* 'hoitaa', *mō kūopiji* 'maanviljelijä').

Tämän kirjoituksen pääsanoma siis on, että myös *kuopia*-sanueen voisi yhdistää germaaniseen **χōfa*-sanueeseen – ei suoraan paleogermaanista alkuperää olevaan **kapa*-sanueeseen, mutta periaatteessa myöhemmin lainattuun **koopa*-vartaloon. Äänteellisesti on

moitteetonta olettaa, että kantagermaanin **χōfa-z* voisi edustua kantasuomessa **koopa*-muodossa (äännevastaavuuksista esim. LägLoS 1991: XVII–XXII), ja juuri tästä syystä Kallio (2012: 229; 2015: 29) onkin aikaistanut **kapa*-sanueen lainanantajan paleogermaaniin. Vaikka substantiivista **koopa* tai sellaisesta periytyvästä pohjoisitämerensuomalaisesta ***kuopa*-muodosta ei ole jälkiä, on silti mahdollista ajatella, että moinen substantiivi on voinut olla käytössä etenkin sen jälkeen, kun **kapa*-sanue on jatkanut omaa elämäänsä *-*ja*-johtimen siivittämänä (**kappa*; ks. etenkin Nikkilä 1993).

Nykyinen itämerensuomalainen *kavio*-sanue viittaa yleensä nimenomaan kaviioihin eli sarveismuodostumiin, jotka ovat ominaisia ns. kavioläimille, joilla tällaisia kaviokynsiä on pariton määrä. Sama merkitys on esimerkiksi ruotsin *hov-* ja saksan *Hof-*sanoilla, mutta englannin *hoof* viittaa myös sorkkiin eli ns. sorkkaeläinten jalan kärkiosiin, joissa on parillinen määrä eli kaksi tai neljä sarveismuodostumaan päättyvää varvasta. Yhtä kaikki, myös saksassa *kavio-* ja sorkkaeläimiä kutsutaan nimityksellä *Huftier* (*Paarhufer*, *Unpaarhufer*) ja ruotsissa nimityksellä (*partåiga och uddatåiga*) *hovdjur*. Samasta **χōfa*-kannasta on toista reittiä omaksuttu lähinnä poron sorkkiin viittaava kantsaamen **kuopērē* (> mm. pohjoissaamen *guobir*), jonka kautta edelleen suomeen juuri poron sorkkaa merkitsevä *kopara* (Aikio 2009: 254). Samoin sekä kaviot että sorkat kattava merkitys on venäjän sanalla *кобыто*, josta lisää jäljempänä.

Jos oletetaan, että kantasuomessa on ollut kaviioihin ja mahdollisesti sorkkiinkin viitannut **koopa*, *kuopia-* ja *kuopaista*-verbien alkuperää voi pitää mitä yksinkertaisimpana. SSA:n varoen mainitsema liivin *ku'opə* 'hoitaa' tuskin kuuluu tähän yhteyteen (ks. alla), mutta muuten koko sanueen ydin on hyvin tiivistettynä *Kielitoimiston sanakirjassa* (s.v. *kuopia*), jonka määritelmä on 'kaivaa maata tms. (jalallaan), kuop(s)uttaa' ja ainoa esimerkki *Hevonen kuopii maata. Suomen murteiden sanakirjan* (s.v. *kuopia*) monet esimerkit koko kielialueelta eivät asiaa juuri muuksi muuta: *Koirat kuapii pitkin nurkkii* (Vihti), *sirottihinkin* (lampaalta kerittäessä) *takajalaat sittej jott_ei saanun niillä kuapia* (Nurmo), *Sitä monttua härkä kuapii, minkä liakanarultansa ulettuu* (Suoniemi), *Toiset hevoset kuopii pahemmin ku ruppu* (= seimi) *on tyhjä heinistä* (Myrskylä), *se oli tullut se varsa ja laskettana sieltä narulta ne* (kuivamassa olleet) *voatteet ja kuopina vihrreeks ne* (ruohikossa), *vöe hyvä ihme!* (Juu-

ka), *mittee se kuopii!* (lypsettäessä sorkkiaa siirtelevästä lehmästä; Vehmersalmi), *Ajappa poes nuo kanat ohrapeltoo kuopimasta!* (Sotkamo). Luonnollisesti myös ihmisen jaloilla voidaan kuopaista (SMS s.v.): *siint aina kuopastii varpahiil ja taas ne läksiit kovast rantaa päi* (nahkiaisen poikaset rantahiekasta; Koivisto). Samoin karjalassa (KKS s.v. *kuopie*): *kana kuobie toppie roskia lattiel* (Suojärvi), *heboñe kuobiu puolell aršinoa veräjäll edeh tahnuošša* (Tver), *kana kuobi kai laukkumuan* (Säämäjärvi), *hebo ðallal maadu kuobii* (Viitele).

Aivan näin yksipuolinen kieli ei tokikaan ole. Kun käyttöön otetaan ihmisten yläraajat, niillä voidaan kuopia ja kuopaista moneen tapaan varsinaisen maan kaivamisen lisäksi: *Onkoos toss Eerossa syhelmä kun se nim pitkin ihhoonsak kuapii* (Orivesi), *pihaaham piti kuapii luural* (Kymi), *mie vaikka käsin kuovim pottoja* (Rovaniemi), *se (tyttö) kuapaasi* (hameenhelmansa) *ja pyllisti palijaham perseensä* (Nurmo), *se (rivakka emäntä) ko se mej ja kuopas potaatit* (ylös maasta; Iitti), *En kum pikkusen tuosta kuopasin kynnellä, nin jo ver lähtöö* (Ilomantsi), *pøeka kuopas* (= nykäisi) *männessään, että lähem matkaan* (Maaninka), *ne äijäk kuopasi kauhialla lusikalla* (puuroa samasta padasta; Himanka). Edelleen erityisesti *kuopaiseminen* viittaa laajalti myös nopeasti liikkumiseen ja liikkeelle lähtemiseen: *Kuopaasi sängystä niin äkkiä ylähäj jotta* (Kurikka), *Kun ne on saanuk kuulkaa jo kolomelta kuopaastan niittämähän* (Kauhajoki), *Läheppä kuopasemmaa* (polkupyörälläsi; Kangasniemi), *Virkku laukatak kuopasi tuonner riihen taka* (Utajärvi). Näissäkin esimerkeissä jalat ovat keskeisessä roolissa.

Vaikka *kuopimisen* perusmerkitys on melko selvä, etymologisointia mutkistavat myös monet muut samannäköiset ja -merkityksiset sanat, esimerkiksi SMS:n mainitsemat *kuopita*, *kuoppia*, *kuopsia*, *kuopsuttaa*, *kuopustaa*, *kuoputtaa*, *kuovaista*, *kaapaista* ja *kaappaista* sekä edelleen perinteisesti *kuopimisesta* erillään pidetty *kaapia* (ks. SSA s.v.). Etenkin *kaapaisemisella* on monia merkityksiä ('kaapata, siepata, temmata; kipaista; vitoa pellavia t. hamppuja' jne.), mutta siltikin on huomionarvoista, että siitä tulee mieleen etenkin Varsinais-Suomessa ja Satakunnassa mutta satunnaisesti muuallakin tunnettu *kaapa* 'kavio': esimerkiksi *sev verran siinä* (härän sorkassa) *olì sitä kaapaa että siihen kenkän kiinnis sai lyätyä* (Vampula) ja *hevonen löi minuva kaapallaa* (Nivala), ja näitä muis-

tuttaen *Hevonen ei muuta kum pysthy hyppäs ja nuan kaapaasi* (etujalallaan tavoitellen miestä; Nurmo) ja *elä mää likelle, se hevone on semmonen karski, se vöep kaviolla koapašta* (Maaninka) (SMS s.v.). *Kaapa*-sanueen alkuperän tarkempi selvittely on jätettävä tulevaisuuteen, mutta suoraan *kuopimiseen* se ei voi materiaalisesti yhdistyä, vaikka sanueiden merkityskentät huomattavan samankaltaisia ovatkin.

Kuopimisen alkuperää pohtiessa hakematta mieleen tulevat mieleen myös kuopat. Suomen *kuoppa* lähimpine vastineineen on jäänyt etymologiassa melkein yhtä vähälle huomiolle kuin *kuopia*, mutta esimerkiksi SKES ja SSA pitävät nämä sanat erillään. *Kuopan* levikki on laajempi, ja sen myötä merkityksiäkin on useampia, mikäli viron *koobas* 'kuoppa, luola' ja sen murteiden *koop* 'kasa' halutaan pitää samassa sanueessa (SKES s.v., SSA s.v.); yhtäläisyyttä samanoloisiin permiläisiin sanoihin SSA arvelee satunnaiseksi. SSA:n *kuopimisen* yhteydessä mainitsema liivin *ku'opə* 'hoitaa' ja *mō kūopiji* 'maanviljelijä' tosin mainitaan SKES:ssa pikemminkin mahdollisesti *kuoppa*-sanueeseen kuuluvana. Lienee kuitenkin syytä edelleen pitää *kuoppa* ja *kuopiminen* erillään jo siitäkin syystä, että niiden sanansisäiset klusiilit ovat pituudeltaan erilaisia, ja tällaisen eron sivuuttaminen olisi mielivaltainen poikkeama etymologisen tutkimuksen periaatteista. Tämän kirjoituksen nimetön arvioija on myös ystävällisesti huomauttanut, että liivin sanue on ilmeinen, joskin aiemmin huomiotta jäänyt laina lätin verbistä *kopt* 'hoitaa; viljellä', ja samoin viron sanan *koop* 'kasa' alkuperäksi voidaan olettaa lätin *kopa* 'joukko, ryhmä; kasa' (ks. Fraenkel 1962–1965 s.v. *kōpti* 2., *kúopa*).

Kuoppiin päädyttyä on syytä palata myös edellä mainittuun venäjän kaviota ja sorkkia merkitsevään *коньмо*-sanaan, jolla on vastineita laajalti slaavilaisissa kielissä ja joka on lainautunut itämerensuomeenkin (esim. karjalan *kaputta*, *koputta* 'kavio; sorkka', KKS s.v.) Kiinnostavaa kyllä, kantaslaavin **kopyto* perillisineen on tietoisesti jätetty yhdistämättä germaaniseen **χōfa*-sanueeseen (esim. Vasmer 1953–1958 s.v. *коньмо*; Kroonen 2013 s.v. **hōfa*-), ja sen sijaan se kuvataan johdokseksi kaivamista merkitsevästä **kopati*-verbistä, jonka perillisiä puolestaan ovat mm. venäjän *конать* 'kaivaa' ja puolan *kopać* 'kaivaa; potkaista; kuopaista'. Näin siis slaavilaisella taholla kavion nimitys näyttää johtuneen eräänlaises-

ta kuopimisesta, kun taas suomen *kuopiminen* näyttää pikemminkin kuopimisvälineiden, ”kuopien”, avulla suoritetulta toiminnalta. Molemmat kehityssuunnat ovat varmasti mahdollisia. Mahdolliselta tuntuisi sekin, että *kuopia*-sanueen kehitykseen olisi vaikuttanut myös slaavin verbi, mutta esimerkiksi venäjän *конать* käännetään sanakirjoissa yksinkertaisesti verbeillä *kaivaa* ja *kääntää* (*maata*) sekä karjalan *kaivua* ja vepsän *kaida*, eli mahdollista muinaista yhteyttä *kuopia*-sanueeseen ja sen semantiikkaan ei ole enää kovinkaan selvästi havaittavissa.

On tietysti aiheellista pohtia yllä esitetyn **kuopa*-hypoteesin uskottavuutta. Suomessa tai karjalassa ei ole kavioihin viittaavaa ***kuopa*-sanaa. *Kuoppa*-sanueeseen yhdistetty viron murteiden *koop* ’kasa’ tuskin rinnastuu kavioihin tai kuopimiseen. Peräpohjalaismurteiden *kuopa* (~ *kuova*) ’lyhytvartinen sukka; syylinki; sukanterä’ variantteineen *kuoponen* ja *kuovikas* (SMS) on niin ikään syytä jättää omaksi luvukseen, luultavimmin saamen (esim. luulajansaamen *guohpá* id.) ja kenties osin myös skandinaavin *ska*-sanana synnyttämäksi (SSA s.v.; Aikio 2009: 257). Slaavilaiskielten kaviosanasto on yllättävän samannäköistä kuin alkuperältään erilähtöiseksi katsottu germaaninen **χōfa*-sanue, jota haluan ehdottaa myös *kuopia*- ja *kuopaista*-verbien taustalle – siitä huolimatta, että vain slaavilaiskielissä kaviosanasto liittyy kiinteästi kaivamista kuvaaviin verbeihin. Englannin *hoof* muuten toimii myös verbinä merkityksissä ’talloskavioilla’, ’potkaista’, ’kävellä’ ja jopa ’tanssia’.

Myös suomen murteiden verbijohdosten rikkaus (*kuopita*, *kuoppia*, *kuopsia*, *kuopsuttaa*, *kuopustaa*, *kuoputtaa*, *kuovaista* jne.) voi helposti jouduttaa ajatukset moniin muihinkin merkityksiin. Tästäkin huolimatta katson, että niiden ytimen muodostavat *kuopia* ja *kuopaista*, jotka kautta suomen ja karjalan kuvaavat lähinnä eläinten jaloillaan suorittamaa maan kaivelua. *Kourimisen* ja *kouraisemisen* taustalla on kourimisväline eli *koura*, *potkimisen* ja *potkaisemisen* välineenä *potka*, *kynsimisen* ja *kynsäisemisen* välineenä *kynsi*, *sorkkimisen* ja *sorkkaisemisen* välineenä *sorkka*, *nokkimisen* ja *nokkaisemisen* välineenä *nokka*, *käpälöimisen* välineenä *käpä* ja niin edelleen. Tällaisten johtosuhteiden valossa on luontevaa ajatella, että *kietomisen* ja *kietaisemisen* taustalla voi olla ***kieta* (← kantasaamen **kiete* ’käsi’) sekä lopuksi *kuopimisen* ja *kuopaisemisen* taustalla ***kuopa* (← kantagermaanin **χōfa*- ’kavio; sorkka’). Muis-

tettakoon vielä myös lounaissuomalainen *kaapa*, jolla hevoset voivat *kaapaista*, sekä edelleen pohjoisimpien murteidemme *kopara* ja siitä johdettu *koparoida* 'potkia, takoa (etu)jaloillaan; kaivaa sorkillaan' (SMS s.v.): *ja se (poro) anto selekhän aika laila ko se koparoiitti miestä* (Rovaniemi), *Hirvas koparoiittee jäkälää näkösäälle* (Kittilä).

Viimeksi mainitut selitykset sisältävät kuitenkin väistämättä spekulatiivisen lisäelementin, sillä kantasubstantiivit ***kieta* ja ***kuopa* ovat loppujen lopuksi hypoteettisia. Pohjimmiltaan kyse on siis samanlaisesta vaarasta kuin minkä Koivulehto (1989: 180–181) tunnisti ja tunnusti selittäessään, että suomen *ystävä* voisi olla alkumerkitykseltään 'rakastava' partisiippi verbistä ***ystää* 'rakastaa, haluta' (alkuperänään kantagermaanin **wunskja-* 'haluta, himoita, toivoa' > saksan *wünschen*, ruotsin *önska*): "Selityksen heikkoutena on tietenkin, että oletettua germaanisperäistä kantaverbiä **ystää* ei kielestä löydy. Toisaalta: koko etymologointiongelmaahan ei olisi-kaan, jos selvä kantasana olisi kielessä edelleen olemassa. *ystävää* ei voi ollenkaan etymologioida, jollei samalla oletta, että kantasana on hävinnyt." (Koivulehto 1989: 180–181; ks. myös Saarikivi 2010: 252, jolla uusi ratkaisu *ystävän* arvoitukseen.)

Toisin sanoen voi todeta, että myös *kuopia* ja *kuopaista* olisi selitetty aikoja sitten, jos kielessä olisi edelleen olemassa kantasana ***kuopa*, johon verbijohdokset luontevasti perustuisivat. Yllä olen pyrkinyt osoittamaan, että on teoriassa hyvinkin mahdollista ja jopa todennäköistä, että tällaisen sanan merkitys olisi tällöin jotain, minkä voisi johtaa kantagermaanin **χōfa*-vartaloon. Jos kaviota merkinnyt muinainen **kapa* olisi lainattu vasta kantagermaanin ja kantasuomen aikoihin, se ei enää olisi ollut (esi-itämerensuomalainen) **kapa*, vaan juuri ***kuopa* (< **koopa*) olisi tuon lainan kaikin puolin odotuksenmukaisin nykysuomalainen vastine, ja tällainen lainasana olisi ajat sitten osattu yhdistää lainan alkuperään.

Tämän ajatusketjun lähtökohtana on ollut kirjoituksen alussa esittämäni havainto *karibun* algilaiskieli mi'kmaqin sanaan *qalipu* 'karibu; kuopija' palautuvasta etymologiasta sekä sanan merkitystä kuvailleen englannin nomenverbumin *paw* merkityksistä. Mahdollista on, että suomen *kuopia* ja *kuopaista* ovat kehittyneet kieleen puhuttaessa tšekäläisistä, samanlaisista ikaikaisista kuopijoista, joita jo yli puolitoista vuosisataa sitten on Nils Johan Berlinin *Oppikirja luontotietehesen* suomentajansa Henrik Gottlieb Peranderin suulla

kuvannut: *Paraitten peura wihtyy missä on kylmä; se elää ruoholla, lehdellä, risulla ja peura-jäkälällä, jota kuopii sorkillaan talwella lumen alta* (Berlin 1860: 20).

Lähteet

- Aikio, Ante 2009: *The Saami loanwords in Finnish and Karelian*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Berlin, N. J. 1860: *Oppikirja luontotieteeseen. Kansakouluin oppilaisille*. Suomentanut H. G. P. Turku: J. W. Lillja.
- Chamberlain, A. F. 1901: Etymology of “Caribou”. – *American Anthropologist (New Series)* 3: 587–588.
- Fraenkel, Ernst 1962–1965: *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Hahmo, Sirkka-Liisa 1988: Hepeneistä hitusiin. – Sirkka-Liisa Hahmo et al.: *Omaa vai lainattua. Itämerensuomen germaanisiin lainasanoihin liittyviä kirjoitelmia 1*. Helsinki: SKS. 95–120.
- Hewson, John 1983: Some Micmac etymologies. – William Cowan (toim.), *Actes du quatorzième congrès des algonquinistes*. Ottawa: Carleton University. 301–306.
- Kallio, Petri 2012: The prehistoric Germanic loanword strata in Finnic. – Riho Grünthal & Petri Kallio (toim.), *A linguistic map of prehistoric Northern Europe*. SUST 266: 225–238.
- 2015: The stratigraphy of the Germanic loanwords in Finnic. – John Ole Askedal & Hans Frede Nielsen (toim.), *Early Germanic languages in contact*. Amsterdam & Philadelphia: Benjamins. 23–38.
- Kielitoimiston sanakirja = *Kielitoimiston sanakirja* 2017. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. URN:NBN:fi:kotus-201433. Verkkojulkaisu HTML. Päivitetty julkaisu. Päivitetty 28.2.2017. <<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>> 31.5.2018.
- KKS = Virtaranta, Pertti & Koponen, Raija (päätoim.) 1968–2005: *Karjalan kielen sanakirja I–VI*. LSFU XVI.
- Koivulehto, Jorma 1989: *ehkä ja ehto, yskä ja ystävä*. – *SUSA* 82: 171–192.
- Kroonen, Guus 2013: *Etymological dictionary of Proto-Germanic*. Leiden & Boston: Brill.
- LägLoS 1991 = Kylstra, A. D. & Hahmo, Sirkka-Liisa & Hofstra, Tette & Nikkilä, Osmo 1991: *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen. Bd. I: A–J*. Amsterdam: Rodopi.

- LägLoS 1996 = Kylstra, A. D. & Hahmo, Sirkka-Liisa & Hofstra, Tette & Nikkilä, Osmo 1996: *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen. Bd. II: K-O*. Amsterdam: Rodopi.
- Nikkilä, Osmo 1993: Kaksitavuisia itämerensuomen *jA-johdoksia. – Ago Künnap (toim.), *Minor Uralic languages and their contacts*. Tartu: University of Tartu. 96–98.
- Saarikivi, Janne 2010: *ystävästä, uskosta ja vokaaleista*. – Sirkka Saarinen et al. (toim.), *Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010*. SUST 259: 249–263.
- SKES = Toivonen, Y. H. & Itkonen, Erkki & Joki, Aulis J. & Peltola, Reino 1955–1981: *Suomen kielen etymologinen sanakirja I–VII*. LSFU XII.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja I–*. KKTKJ 36. 1985–.
- SSA = Itkonen, Erkki & Kulonen, Ulla-Maija (toim.) 1992–2000: *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja I–III*. Helsinki: SKS – KKTK.
- Vasmer, Max 1953–1958: *Russisches etymologisches Wörterbuch I–III*. Heidelberg: Carl Winter.
- Ylikoski, Jussi 2010: Saamelaisia etymologisia lisiä. – Sirkka Saarinen et al. (toim.), *Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010*. SUST 259: 383–395.